

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére.

28.)

Kijön minden

(September' 6-kán, 1834.)

V a s ú t.

(Vége.)

A' vasúton nem csak mindenféle termékek, gyármivek, portékák 's a' t. szállítanak, hanem ahoz készült szekereken marhák és mindennemű állatok is, mint képünkön látható, úgy hogy a' vasúton szállíthatásból semmi sincs kivéve. A' liverpooli 's manchesteri uton igen nagy számmal küldetnek az Irlandból jövő disznók, ökrök, minden fásasztás és idővesztegetés nélkül az ország' belsejibe. 1831 90,715 tehen, 296 ló, 134,702 juh, 243 öszvér, 156,000 sertés, 1196 borju, 23,725 bárány, 590 mázsa sódar és nyelv, 13,090 bál füstölt szalonna, 14,554 tonna disznóhus 's a' t. vitetett be ezen uton Irlandból. Nálunk, ha felvesszük, mily nagy veszteséggel és költséggel hajtának sőrénk 's göböljeink főbb városinkba 's Ausztriába, hosszas idő alatt nagy költségű tartást kívánván, fáradalom miatt számtalan darab elhullván, 's a' viszontagság általában egész csapatokat megsoványítván, alig ha magán ezen veszteségen, mellyet a' gazdák és földmivelők viselnek leginkább, minthogy annyival olcsóbban adhatják el marháikat, egy vasutat nem lehetne csinálni.

A' vasút' felállításának költsége még mindenütt gazdag nyereséget engedett a' felállító társaságnak, úgy hogy ha a' status' és publicum' kiszámolhatatlan nyereségét elmellőzzük, és csak a' magános egyesületekét 's társaságokét vesszük is tekintetbe, már ez maga elég ösztön lehet vasútak' készítésére. A' Norimbergától Fürthig menendő vasútnak, mellynek hossza 20,730 láb leend, költsége öszvesen 132,000 fra. számoltatott ki, a' tiszta jövedelem vagy nyereség pedig 16,400 forintra, 's így 12 1/2 procentumra. — A' Manheimtől Bázelig viendő útra nézve ki van számítva, hogy a' költség

3,310,000, a' nyereség pedig 900,000 fra. menne, a' portékák 12, a' személyek 15 procentumot hajtván be. Annyi csalhatatlanul bizonyos, hogy száztól tiznél kevesebbet nem adna ezen vasút. — A' Manchester és Liverpool közöttinek költsége két annyira ment, mint eleve kiszámított volt, tudnillik 400,000 ft. sterling helyett 820,000 fontra, vagy 20,500,000 frankra; mind a' mellett 1830 nyolcz procentumot kaptak a' részvényesek, 1831 tizet, 1832 pedig tizenketőt, 's utóbb lejjebb szállított a' vám, mivel az intézet bőven kifizette magát. A' Londontól Liverpoolig huzandó vasút' kiadása 2,400,000 font sterlingre számoltatott, a' tiszta jövedelem pedig 640,000 fontra évenként, 's ha, mint gyakran meg szokott történni, két annyira menne is a' költség, mint előre kiszámították, mégis gazdagon jutalmaztatnának a' vállalkozók.

Vége meg kell jegyeznünk, hogy a' vasút, nem csak legegyszerűbb, hanem legolcsóbb módja is, kivált síkon, két távol hely' összekötésének. Mert míg a' kő- vagy töltött út nagy költséggel tartathatik tavasszal 's ősszel haszonvehető állapotban; a' csatorna télen befagy, nyárban iszaptól tisztogatni kell: a' vasút szerfelett csekély javítgatással egész éven át használtatható. — Azon ellenvetés, hogy nálunk alig lehetne a' vasat megőrizni tolvajoktól, minden alap nélkül való; mert a' durva vasnak szegcsinálásra sem veheti hasznát a' kovács. — Mások azt mondják, minek nekünk a' vasút ily csekély kereskedésünknel? A' kereskedés — a' belső tudnillik — mindjárt elevenségre kap, mihelyt a' közösülés jó lábra állítatik. Minden hegyvidéki megyék szűkölködnek az alföld' terményeivel 's megfordítva. És még most is, a' nagy mocsáros helyek' daczára, mellyeket a' kereskedők marháikkal, azokat koczkatatva, gázolgatni kénytelenek: mindig táplál a' szükség egy kis kereskedési szikrát, melly czélirányos utaknáj

élénk lánggá lobbanna fel. Csak a' banáti csatorna jusson eszünkbe. Nem annak köszöni-e mostani virágzó állapotját ez a' magyar Delta? Oly kedvező földön mint a' hazánkbeli, egy ponttól másikig egyenes vonalban lehetne 's kelene vasutat huzni; mert az egyenes vonalból kitérést városok érdemlik, nem pedig sár és nád faluk. — Az iparnak teljességgel nem ártanának az ily intézetek, sőt inkább vasutak és csatornák mellett derék faluk állanának fel. Örökönek, mint Franciaországban szokás, koldusokat lehetne használni, kiknek a' kijelelt darabon koldulniok szabad lenne; ki nem alamizsnálkodnék örömeit egy hasznosan foglalatokodó nyomoréknak? — Moesáros térségeinkben, vagy hol kavics közel nincsen, igazán sárba hajittatik minden fillér, melly útesinálásra adatik ki; de csatornák és vasutak annál célirányosabbak, mellyeket egész világon, Chinát kivéven, schol sem lehet kevesebb fáradsággal és költséggel felállítani, mint nálunk. Elég képtelennek látszik, hogy hamarabb 's könnyebben lehet csatornánk és vas- mint töltött utunk; de jusson eszünkbe Holland, ott is előbb voltak csatornák mint országutak. — De fájdalom, a' pesti szerencsétlen vállalat talán sok időre gyanussá tette nálunk a' vasutat; valahányszor ilyes hasznos intézetről van szó, mindig a' pesti vasút hozatik elő. Pedig az egész felsülésnek az volt legfőbb oka, hogy oly nemű vasút választott, melly még Angolországban sem sikerült, és csak különös helybeliségnél 's apró terhek' szállítására lett volna alkalmas. Az épületi kövek' hordására ugyan használtatható fogalenni, ha — mi elmulasztathatlan feltétel — erős tölgyfa vétegett volna hozzá; de a' helyett puha szálfá választatott, 's ez a' folyó homokba rakatott. E' szerencsétlen vállalat, melly alig vala egy angol mértföldnyi, annyiba került, mint egy két stationyi derék vasút került volna, mellyet a' mostani generatio' unokái is fogtak használni, a' helyett, hogy így három év után még csak nyoma sem maradt.

Jurisics Kőszegen.

Kellemes hegyek' tövében, szép 's gazdag termésű vidéken, éjszakai szegletén egy kis várral, szerényen fekszik Vas vármegyében a' kis Kőszeg város, Jurisics Miklósnak egykori diadalhelye. 1532, midőn a' Mátyás' letűnt dicső kormánya alatti állapotnak összehasonlítása az akkori jelennel könnyeket árasztott a' honfi' szeméből, háromszázezer törökkel borítá el Szolimán a' szaggatott hazát. Julius 31-én e' hódolatónak kegyencz nagyvezére, Ibrahim basa, Kőszeg alá termett, 's felkivánta a' várost; de lelkesen utasított vissza. — Jurisics eleve, mihelyt megtudá az ellenség' közeledését, gyors követeket küldött volt Bécsbe a' fővezérré tett katzensteini Katzianer-hez, segedelmet és hadiszereket kérni; de Katzianer minden segedelem nélkül hagyá, sőt feleletre sem méltatá a' gyámolatlan elhagyatotat. Akkor Jurisics maga költségén tíz magyar nehézfegyverű lovagot, 's huszonyolcz huszárt fogadott zsoldba, kikkel mint hű jobbágy királyához akara menni, ha az ellenség megtámadás nélkül vonódnék el a' város alatt. De majd tudára adá a' földnép' szaladása az ellenség' közeledését. Nehány ezeren, köztök csak hétszáz fegyverható, többi ősz, gyerek, nők, hölgyek menedéket kerestek nála a' városban. Most tehát elszánta magát azt halálig védeni. Löporának egész mennyisége egy mázsányi lévén, hamarjában háromszáz arany forintért vásárolt össze, 's elosztá emberei közt. Midőn még három mértföldnyire állott Ibrahim basa, bezáratá a' kapukat és berakatá, felövedezteté a' lakosokat és szaladókat mindenféle fegyverrel, elosztá őket a' falakra 's tornyokra, gyakorlott lovagjaiból vezéreket adván melléjük. De minden készületnél hathatósban lelkesíté embereit rendülhetetlen bátorságra.

Most Szolimán is egész táborával megérkezvén, négy helyen lövöldözteté a' várost. Három nap mulva a' falak' védelmére készített minden mívek porban heverték. Ekkor lajtorják támasztattak fel, és megrohanást parancsolt a' nagyúr! de mind ez, mind utána tizenhárom más, nagy veszteséggel veretett vissza. A' falaknak aláásása 's felvettetése sem sikerült jobban, a' réseket azonnal helyre állítván

az ostromlottak' csüggetlen munkássága. Négy nagy rés, egyik 16 réfnyi széles, berohanást engede az ellenségnek. Seregestől toladoktak be a' jancsárok; de gyilkoló csatázásban seregestől vágattak le 's nyomattak vissza. Ha mindezen ostromok balul ütöttek ki, az árkok' betöltése fával és gallyal, nem használt semmit, berohanások csak veszteséget okoztak, a' vár és város szakadatlanul lődötetett, de noha minden ház csak fazsindellyel fedett vala, a' gyuladás' kiütése szorgosan megőriztetett. Azonban elveszté Jurisics legjelesb harczosait, 's az ostrom' huszonkettedik napján, midőn a' királyt megint tudósítá, hétszáz emberének fele már a' halottak közt feküdt.

Szolimán nyugtalan leve 's táborának helyezete bajos, mert *Pekry* néhány csapat magyarral és horváltal, először Szombathelynél, azután Körmendnél feküdvén, minden táborba menő szereket elfogdosott. Valaminek kellett tehát történnie, mi kőszegi veszteségét kipótolja a' nagyurnak, és fegyverdicősége' esorbáját némükép fedezze. Négy mértföldnyire fekszik *Sárvár* a' Rába' bal partján, melly *Kanisay* Orsolyával szállott volt Nádasdy Tamásra. Oda ment néhány ezer jancsár; de a' vasi főispán *Bathlyányi* Ferencz, Nádasdy' főemberivel 'Sybrikkel és *Kevéssel* vitézül oltalmazta azt. Augustus' 15-kén n. b. asszony napját regtől estig vérontással ünneplék ezek, 's magoknak tulajdoníták a' nap' dicőséget. Minthogy e' szerint a' Rába 's Lajtha közt nem virult ez izben győzedelmi babér Szolimánnak, valami szép szín alatt visszavonulni határozá el magát. 15 ezer embert Ausztriába küldött zsákmányolni, 's hogy népe előtt a' gyalázatos hátravonulást elpalástolja, Ibrahim magához hivatá a' kőszegi hőst alkudozás végett, kezeseket küldvén helyette. Elhalmozá magasztalásokkal, de egyszer'smind emlékezteté, hogy lehetetlenséggel küzdeni nem egyéb vakmerészetnél. A' város feladásáért az egész vidéket neki ígérte Szultánja' nevében; de ha a' dolgot végsőre hagyja menni, a' halált, vagy fogságot el nem kerülheti. — Jurisics felelé, halálra kész, de míg egy embere van, harczolni meg nem szün —; egyebiránt is németekből és spanyolokból állván őrizete (pedig egyetlen egy sem volt, hanem magyarokat azért nem mondott, hogy az ország' lakosait kímélje a' török'

bosszuállásától) mihelyt a' feladást kiejtené száján, azonnal agyon vágatnék. — Állhatatosságának engedvén, azt kívánta most Ibrahim, hogy csak egy kis csapat jancsárt bocsásson a' városba, mintegy színél a' feladásnak, 's azok az egyetlen Isten' és proféta' nevét kiálthassák el a' vár' ormán. — Ezt is megtagadá Jurisics azon ürügy alatt, hogy a' spanyolok és németek válás gyűlölésből levernék ezen néhány jancsárt, a' nélkül hogy ő meggátolhatná. Abból aztán a' város felégetése következne 's a' lakosok' meggyilkolása, erre pedig okot nem adni az emberiség, okosság, kötelesség és becsület parancsolja. — De Szolimán' becsületének is mentve kellett lennie; azért megegyezett végre Jurisics abban, hogy tíz jancsár a' városba menjen, 's egy zászlót a' falakra tüzzön. Jurisics ezeket a' kapunál fogadá, derekasan ivott velök a' jó erős borból, elvévé a' zászlót, és török ruhába öltöztetett saját embereivel, mint ellenségtől nyert zsákmányt ütteté fel a' kapura, Allah! kiáltozás alatt; az örvendező ittas törököket pedig békével ereszté haza. — A' zászló még sokáig tartatott azután a' templomban, ott áll márvány siremléke is a' magyar-dalmát hősnak, Jurisicsnak.

Egy élő eltemettetnek kalandja.

Már néhány esztendeje, hogy Montrelais mezővárosban, Felső Bretanyeban (Francziaország) egy rendkívüli eset adá magát elő, melly nagy lármát okozott. Ezen városnak egy jó birtoku lakosa, *Béligué* ur, már esztendeig vala házasságban. Állapotjában boldognak mondathatott, mert sem irigységet sem szánakodást nem gerjeszte. Egykor veszedelmesen megbetegül, 's nem sokára elhunyt. Fiatal neje, már már lebetegedőleg ágyban fekvék anyja' gondviselése alatt, ki a' szerencsétlent telhetőleg igyekezett, megnyugtanni férje utáni gyakor tudakozódásaira. De háromnap mentegetődzés után, egy pillantatot, mellyben kevésbé ügyeltetett reá, haszonra fordított a' nő, igen nyugtalan lévén férje miatt, felugrott ágyából, férje' szobájába szaladt, 's azt pusztán találta. Már négy napja volt hogy eltemettetett. Rémületes sejtés ráz-

kodtatá meg lelkét; a' kétségbeesés uj erőt ada neki. Félig öltözve, és fájdalmat nem érezve; gyorsan kifutott a' városból. Az emberek utána néztek, de senki fel nem tartóztatá, 's így a' temetőbe ért. Hirtelen végig jártatá szemét, míg fellelé a' mit keresett. Két munkás foglalatzkodott a' sírnál, egy követ helyhezvén reá. A' nő oda rohant 's olvasá a' felírásban férje' nevét. A' rá bámuló munkásokat félre löké, szólni akart, de nem tudott. Értetlenül gagyogás 's hő könnyek fojták el szavát. Magán kívül lett, mejje nagy hévvel hullámlott; gyengéd karjai mélyen beásódtak a' földbe. Elbágyadva, eszméletlenül, végpontján látszott szemeinek, mellyen az életet megemésztü a' fájdalom.

E' rettenetes öntudatlanság után hideg láz és félrebeszélés közben elszülte gyermekét, 's azt elhajítá tébolyodtságában. Nehány pillantat múlva, miután mély gondolatokba merült volt, e' szavakkal ugrott fel: „Nem, ő meg nem halhatott a' nélkül, hogy tőlem búcsut ne vett volna. Ő nekem nem szólott, ő tehát meg nem halt. Még egyszer látnom, még egyszer ölelnem kell őt!“

Ez a' gondolat mindinkább erősödék fejében. Kiszakasziá magát anyja 's rokonai' karjaiból. Férjét ki akarja ásni, maga akar meggyőződni, ha valóban meghalt-e az? Örjültnek tartatott; de hosszú hasztalan ellenzés után kénytelenek valának a' körulte lévőek engedni neki. A' temetőbe kísértetéek férje' sírjához reggeli négy órakor; a' leendő jelenetre számosan gyültek szemtanuk.

A' meghaltnak koporsóját fedező homokos föld nem sokára eltakarítatott. A' koporsó felásatott. A' fiatal nő ráborult, és minden erejével igyekezett feltörni a' leszegezett fedelet. Segítettek neki. Végre meglátá férje' hűledékét, 's ráborulva elhalmozá könnyeivel és esőkaival, átölelé karjaival, melyét melyére, ajkait ajkaira nyomá, tüzes lehelletét fuvogatá belé, mintegy feléleszteni akarván. Hiában iparkodék szomorodott anyja elvonni a' szenvedő asszonyt az elhunytak tetemétől; a' nő mindig szorosabban ölelte 's ragaszkodott hozzá, mindig mélyebben fogá szájába ajkait. A' plebános előhivatott, hogy talán sikerülend jámbor előterjesztéseivel elvonni a' szerentséltent a' sír-

tól, hol férjével kívánt maradni. Egész városkában elterjedett a' hir, hogy Béliqué asszony megtébolyodott, és vagy fel akarja halt férjét támasztani, vagy vele elevenen eltemettetni. Hölgyek és gyermekek seregestől tódultak elő, zokogva állván körül a' boldogtalant.

Egyszer hirtelen felriad az örjültnek vélt nő, ismét lehajlik, lesekedik, fülét a' halott' szájához tartja, 's eszméletlenül rogyik le magát elsikloltva. Erővel akarák most elvinni, 's a' halottól elválasztani, de — im, az nem volt halva! — Lehellett, szemeit kinyitá. — Négy napig feküdt a' föld alatt, és nem volt meghalva! —

Előbb ijedelem, azután bámulat lett közönségessé. Csudát kiabáltak a' jelenvoltak, és széljel futottak közzhirre tenni a' történetet. A' baldokló asszony elfelejtetett. A' pap önnön lakába viteté. Kétséget nem szenvedett, hogy a' férj él, noha ismét ájulásba esett. Életere verdegélt, egész testén halkan terjedt el az élet. Gondskodtak körulte, 's két óra múlva ujlag magához jött, tökéletesen felébredt az álmokorságból, mellyben öt napnál tovább volt sülyvedve.

Alig nyerte vissza teljes öntudását, neje után tudakozódott. Valami kimagyarázhatatlan érzet és sejtés mondá neki, hogy neje' szerelmének köszönheti visszanyert életét. De jaj, ó jaj, az már halva volt — valóban halva! Hirtelen változó, igen erős fellázadása életerejét kimerítette; hideg, mereven tetem a' fiatal gyermekágyas. Elképzelhetni fájdalmát a' szerető férjnek; de nem, ez lehetetlen! Nem fájdalom, hanem észvesztés, kétségbeesés vala ez. Meg akara halni, hogy nejével azon sorsot ossza. Meg akarta magát ölni, 's nagy nehezen őriztethetett az önerőszaktól. Csak gyermekének mutatasával lehetett némüképen tartóztatni.

Később gyakran elbeszélte Béliqué, micsoda kínokat szenvedett álhalottsága alatt. Mindent, mi körulte történt, elég világosan értett mintegy köd fátyolon által. „Huszonnégy óráig voltam,“ ugymond, „az érzéktelenségnek azon állapotjában, melly minden physikai erőt elbénít, csak az értelmi erőnek hagyja meg azon zavaros tulajdonságot, hogy hall, lát és szenved. Ezen állapotban külsőleg egészen haltak látszik a' test. Nem képes csak egy legkisebb mozdulatot

is tenni, vagy ujjat mozdítani, ajkat megnyitni, vagy szemmel vonaglani. — Igen világosan érzém, hogy az orvosok verőeremet tapogatók; de az mozdulatlanul állt. Kétszer tartának szám elébe tükröt. Erőködtem lehelleni, annak megmutatására hogy élek; de hasztalan. Ekkor nyilván hallám mint mondatott: ez meghalt. — Egy nevezhetetlen érzet borzongatá át lelke- met. Nem tudom, epedekedés vagy búsongás volt-e az; de félelem 's aggodalom nem volt. A' nőmre gondolás legélénkebb vala bennem. Az érzésnek mint valami lajtorjáján fel 's alá menve, mindent tudtam, mit eddig érzettem a' kedvesért, mi volt ő nekem, 's mi voltam nékie. Ha Clementia itt volna, gondolám, csókjai, so- hajtási ismét felélesztenének, lehellete felhevít- né enyémet. Hol van? miért nem látom? — Hányszor akarám hívni, de nem tehetém, bár mint erőködtem. Zavart, homályos gondolatok' és érzetek' chaosza lebegett fejem 's keblemben, 's elég csudálatos, hogy az érzelemre nézve jobban eszméltem mint a' gondolatra. Ugy tet- szett, mintha világosabban éreznék mint gon- dolkozniám. Egy pap megjelent az utolsó ke- net' feladása végett, 's hozzám közeledvén mon- dá: már késő; Isten könyörüljön lelkén. — Ezen szavak megrendítettek, 's megvallom, bosszan- kodó érzést támasztottak bennem. Az Isten se- gíthetett rajtam, 's nem segített. Mi gondom volt ég-re 's pokolra; ez előttem most mindegy volt; én csak a' nevezhetetlen kínok' állapotját láttam, mellyből fel nem szabadulhattam. Nem lehet leírni mit érzék, mikor levetkezettetek, asztalra tettek, megmostak 's azután kiterítet- tek. Nem vala buzgóbb, nem vala más kíván- ságom, mint az, bár igazán meg volnék halva, csak hogy ne hallanám, ne érezném, a' mit hallék 's érzék. Lelkem semmit el nem veszte élet- erejéből; de valami hideg, vastag, érzéktelen tömeg fogá vala körül. Mindig, mindig sze- mem-előtt álla a' fenyegető koporsó. Tizenkét óra folyt így el; egy éltes asszony virasztott mellettem, de nőmet nem hallottam. Mily hosz- szu volt ez a' tizenkét óra! előbbi egész léte- lem nem tetszett oly hosszúnak. Kérdém ma- gamtól, valyon nem új életet kezdtem-e már? Pokolban vagyok, vagy annak tornáczában? Ér- telmem, lelkem magához jött; mindent elgon- doltam, mi eddig velem történt. Kétség deren-

gett lelkemben egymás után mindenfelől. Mit tettem, kérdém magamtól, hogy ily iszonyuan meglakoljak? Elátkoztam lételemet, el mindent, mi ez előtt kedves és szent volt előttem. Belső- met harag, dühösség lepte el; mérgelődtem sa- ját tehetlenségemre 's testem' gyávaságára. Tűrhetetlen volt előttem, hogy magamat élve tudtam, 's még is halva éreztem. Kivántam, hogy a' férgek kezdjék ki testemet, hogy az enyészet' előhaladását érezzem, 's végre öntu- dásomat elveszítsem, melly kínomat okozta. Végre valami gyönyörrel éreztem koporsóba té- telemet. Reménylém, hogy ha a' fedél rám zá- ratik és minden levegőtől megfosztatom, szomor- ru lételem talán végét éri. A' fedél leszegezte- tett; az első kalapácsütésnél egész testem meg- rendült. Minden erőmet összeszedém, hogy is- mét felemelkedjem, de hiában. Halálos szűnyba merültem, tökéletes érzéktelenség' állapotjába, melly sem hallanom sem észrevennem nem hagyott. Mennyi idő telék így el, nem tudom. Nyugod- tam, nem érzék semmit, és boldog valék... Egyszer, úgy tetszett, ismét valami gyenge világooska csillamlik fel belsőmben. Ezen ér- zést, melly mostani felébredésemkor keresztül hata, nem tudom kifejezni. Többé nem szen- vedék; egész lényem újra erősödék. Ugy tet- szett, mintha egy hosszú álom után vidámon és megújulva ébrednék fel. Kinyújtóztam, 's a' helyet, hol fekvék, szűknek találám. Karom a' koporsó' deszkáihoz ütődék, most rémülettel lön előttem világossá az emlékezet, hogy ele- venen temettek el. Érzém mint taposák kopor- somra a' földet, kiáltani akartam, ajkaim ki- nyiltak, fogaim összeütődtek, de lehetetlen vala csak egy hangot is adnom. Kétségemben aj- kaimba haraptam és nyelvembe; erős lehetett a' harapás, mert a' fájdalom oly nagy volt, hogy magamat elkiáltám; nem hallották meg. Gyötrődtem, lehelletem kifogyott, 's ujjolag visz- szaestem ájulatomba. Ezen időből legkeveseb- bet sem tudok. Minden erőm el vala fojtva, minden életszikra kialudva látszott, megvalék halva, tökéletesen halva. Miképen tértem is- mét életre, nem tudom. Hihetőleg nőmnek me- leg lehellete, melly apródonként felfuvá tudó- met, 's felmelegíté véremet, indítá meg ennek folyását. Magamat általóelelve 's szorítva ér- zém. A' kül levegő' benyomása igen jótéko-

nyan hata rám. Minden hatalmamban lévő erőt összevevén, mélyen lélekzém, 's felnyitám szememet. Nöméi merően függöttek enyéimen. Látám őt megijedni 's lerogyini. Ez annyira meghatott, hogy ismét elájultam. Csak két óra mulva ébredtem fel megént egészen az életre. De az, kinek szabadulásomat köszönhetém, többé már nem vala."

A' föld' és tenger' melegsége.

A' föld' melegsége, mennyire eddig mélyébe juthatánk, koránt sem mindenütt egyenlő; némelly bányáüregekben + 8 grad. R., másokban + 23 gr. R. Általában ugy nevededik hőmérséklete lefelé, mintha az atmosféra nem csak szélső határától lefelé a' földfelületig, hanem innen még tovább egészen a' föld' középpontjáig mindig melegebbé lenne. A' tenger' hőmérséklete a' szerint fogy, mint távolsága nevededik felületétől. Parrotnak az egyenlítő alatt tett vizsgálata szerint, + 24⁵ gr. R. volt a' tenger melegsége felületénél, 500 lábnyi mélységben + 20 gr. 1205 lábnyiban + 7⁵ gr. A' 2144 lábnyi mélységből felhúzott hőmérő + 6 gr. R. mutatott, de minthogy a' 3 óranegyed-alatti felhúzásközben ismét nagyon fel kellett emelkednie, csak — 2 gr. R. számítja Parrot a' tenger' melegségét annak legnagyobb mélyében. Horner és legujabban Rossz kapitány is hidegebbnek találták a' tengert némelly mélyein a' fagypontnál. Közönséges körülményeknél megfagy ugyan a' tenger' vize már — 1 gr. R. nál is, de ama' mélységben a' felette álló víztömeg' nyomása által akadályoztatik a' megfagyásban; különben épen ugy lenne a' tenger' mélyében jéghatár mint az atmosféra' magasságában hőmesgye szokott lenni, 's annak szinte legtávolabb kellene lennie az egyenlítő alatt a' tenger' felüleletétől, mint ez van; közel a' gönczölkhöz pedig (mint a' gönczöli jég mutatja) a' felülettel határos. — A' források' hőmérséklete sem gyaníttat biztoson a' föld' mérsékletére, mivel nem tudjuk, mennyiről buzog fel tulajdonképen.

A' részeg evetke.

Némelly állatokat könnyebben leszoktathatni hibáiról mint sok embert. Gyakran egyetlen egy kemény fenyíték elég a' vadászkutyt elkapatni nyalánságáról, míg esztendők kívánatnak a' gyermekeket erről leszoktatni. Egy szelíd evetke mindig igen kíváncsinak látszott a' pálinkára, 's ha néha egy pár csep előntett, nagy kényelemmel nyalta fel. Ura tehát egyszer egész csészécskével tett élébe. A' mókuska azonnal neki esett, 's a' legnagyobb kíváncsisággal üríti ki a' csészét, a' nélkül, hogy csak egyszer is megpihent volna. De alig költé el, már szédelegni is elkezdett, — egyik oldalról a' másikra bukdosott, hullongott, a' falnak szaladt, 's végre eltébolyodva rogyott le, elaludt, 's egy huzomban egészen huszonnégy óráig aludt. Minden rázás', lármázás' ellenére sem ébredt fel. Mintegy életlenül feküdt, csak lehelléléséről látszott, hogy még él. Midőn végre felébredt, ugy látszott, semmi ártalmára nincsen az ivott pálinka. Nehány nap mulva ugyanazon csészécske tétetett élébe tele pálinkával; de most szaladt tőle a' eziczabó, 's midőn erővel hozzá vitetett, minden erejével vonogatta magát annak megilletésétől. Sok idő mulva ismételtett ezen próba, de egyáltalában nem lehetett többé rávenni, hogy a' pálinkát megköstölje. Ha sok okossággal birni akaró ember eként szokna el az italról első részegsége után, mennyivel kevesebb nyomor lenne a' világon!

Török évszámolás és ünnep.

A' törökök, arabok, perzák és más vallói a' muhamedi hitnek III Ómár kalifa' rendelete szerint Muhamed' futásától Meccából Medináig, vagy 16 juliustól 622. számlálják az esztendőt. Ez az időszak nevezetik *Hedsira*-nak (futásnak) 's minthogy ezen nap péntek volt, a' törököknél ez olyan, mint nálunk a' vasárnap, egy minden héten előkerülő ünnep.

Legjelesebb ünnepeik a' törököknek: a' *títkok' éjjele*; *mennybemenetel*, első *Namudan*, *bőjtő*, nagy *Beiram*, kis *Beiram*, *ujesztendő*, *szent éjszaka*, *Konstantinápoly' megvétele*.

A z a m e r i k a i g ű n y m a d á r.

Amerikának ez legnevezetesebb madarai közé tartozik. Mozgásainak gyorsasága és bájos külleme, szeméinek életelevensége, tanulmányossága, mellyel körülte minden madár hangját felfogja 's megtanulja, valóban bámulásra méltóvá teszik. Ezen sajátosságok mellett erős és jó zenéjű szava van, melly hajlásokra 's változásokra csavarítható, az erdei rigó' harsogó és tömött hangjától a' fejrőfő sás' rekedt rikoltásáig. A' legnagyobb hűséggel utánazza mintáinak hangjelezéseit és rimjeit, énekeiknek erejéhez 's jólhangzásához még többet ragasztván maga tehetségéből. Egy szép reggelen kell azt hallani az erdőben, midőn ezer torok tölti be a' levegőt énekkel 's fücséreléssel, ez pedig egy magas bokorra vagy fiatal fára ül, 's mindent elhomályosít maga körül zenéjének csudálatos sokféleségével. Akkor csak ennek hangját lesi az ember' füle, minden más hang csak gyenge kíséretnek tetszik a' gunymadáré mellett. Egyébiránt nem csupán követésből áll tehetsége; neki is van tulajdonos éneke, mellyet igen ismernek azok, kik az amerikai madarak' különböző hangjával közelebről ismeretesek. Ezen ének teljes, biztos és végtelenbe fonódik ki; sokat jelentőleg és nagy pontossággal adatik elő. Megszakadás nélkül, fél, sőt gyakran egész óráig énekel. Ha szobában tartatik, és hangász kedvélyének szíves ömledézzel neki ereszkedik, nem lehet bámulás nélkül hallani. — A' kutyának oly ámitólag füttyöl, hogy az felugrik helyéből, és farkát csóválva szalad urához. Pipeg mint a' csirke, mellyre valaki ráhágott, 's azonnal szalad a' tyuk felborzolt tollaival 's kiterjesztett szárnyaival, kotyogva, óltalom alá venni kicsinyeit. Azután ámitólag hallik tőle a' kutya' ugatása, macska' miogása 's a' furik' nyikorgása. Akármily hosszú énekre tanítatik, egészen és pontosan ismétli. A' kanári madár kerengő dalát, 's a' virginai csalogány' harsogó hangját oly tökélyvel utánazza, hogy magok a' követett éneklők elnémulnak utójára féltékenységből; a' gunymadár' kedvét pedig még inkább ösztönzi azoknak legyőzése. Azonban saját szép énekének árt ezen utánzási szellem; mert a' rigó' teleden hangu énekébe kukorékolást egyvelit, 's az alatt, hogy a' kék madár' énekét szé-

pítve ismétli, ezt a' fecske' csicsérelésével szakasztja meg, vagy a' tyukok' kotkodácsolásával. A' meglepett hallgató, ki ezt nem tudja, mindenfelé tekinget az ezerféle hangra, mellyet maga ezen nevezetes madár hallat, — mint nálunk, midőn közönséges szájkónk utána kiabál valakinek, melly nem énekel ugyan, de füttyölést, pipegést, több állat' hangját, és gyakran egész mondatokat megtanul, nagy mulattatására az ötlet tartónak.

N a p l ó.

- September' 6-kán 1813. *Dennevitz* ütközet. A svéd koronaörökös és alatta *Bülow* 's *Tauenstzien* megverik a' francziákkal egyesült bajor, württembergi, szász és lengyel csapatokat, öszveszen 80,000 emberből álló hadsereget, *Ney*, *Oudinot*, *Bertrand*, *Regnier* 's *Arrighi* alatt. A' francziák' vesztessége 20,000-et meghaladott, kiknek fele fogoly volt; elvesztett álgyuik' száma 80-ra, puska- és szekerüké 400-ra ment; a' győzelem' következtében a' koronaherczeg Roszlaunál az Elbén általment, 's October' elején egyesült *Blücher*-rel.
- 7-kén 1808 örvendetes koronázása feleséges *Urunk'* harmadik hitvesének, *Ludoviká*-nak, *Posonyban*. — 1812 óriási ütközet *Moszkwa* folyónál, melly a' borodinóinak is nevezetik. *Napoleon* diadalmaskodik a' *Kutuzow'* vezérlete alatti oroszokon.
- 8-kán 1474 születik *Ariosto*, a' híres olasz költő. — 1780 *Hyder Aly* és *Tippó Saheb*, indiai nábobok, körülfognak egy angol hadsereget *Baillie* alatt *Paribaninál*, 's azt semmivé teszik.
- 9-kén 337. *Constantin* három fia, *Constantin*, *Constantius* és *Constans* között felosztja birodalmát.
- 10-kén 1721 *Nystaedi* béke Oroszország és Svéczia között, Anglia' 's Francziaország' közbenjárása mellett. A' musz-

ka czár *Livoniát, Ingrelit és Kareliát* megnyeri. Ezáltal Oroszország uralkodó hatalommá lesz éjszakon.

September 11-kén 1741. Ünneplék a magyarok nagy- és nemeslelkűségök diadalmát, legszebb és legdicsőségeseb napjokat. Mindünnen körülvevé Ausztriát a' fenyegető vész, 's elenyészete már alig vala kétséges; de *Mária Theresia* bátran és elszántan állott mívelt lelki erejében, 's ezen napra egybehívá Magyarország' rendeit a' pozsonyi várba. Püspökök és praelátok megjelentek hatvanheten; a' világi főrendből száz nyolczvanheten; megyék' 's jelen nem lévők' követei kétszáz harminczöten, a' kir. városokból hetvenöten. Az ország' cancellárja, gróf *Batthyányi Lajos*, előadá az országgyűlésnek egybehivattatása' okát; 's a' fiatal királyné, hathónapos fiját mint gyengéd anya karján tartva, kellemmel 's méltósággal teljesen, a' szenvedő szépség', bizodalom' és türés' megható, vonzó 's elragadó láttatásával felemelkedék a' trónon, 's a' gyakorlott, eldödeinknél oly kedves latin nyelven, eképen szólott: „A' szorongó állapot, mellyben igaz ügyem sinylik, nem engedi, hogy tovább lepлезzem előttek a' magyar hazát mindenfelől rémületesen fenyegető veszélyeket. Országtok' koronájának bátorsága, személyem' és gyermekeim' ügye forog fenn. Mindenektől elhagyatván, rokonoktól 's hűtelen frigitársaktól megtámadtatván, nem marad egyéb menedékem hátra, mint a' magyarok' hűségéhez, győzedelmes fegyveréhez és világszerte ismeretes harci vitézségéhez folyamodnom. A' ti oltalmatok alá ajánlom magamat 's gyermekeimet; a' ti hűségötökre és szeretésetökre építém végreményemet, bizvást számolván arra, hogy ezen szomorú, késedelmet nem szenvedő helyzetben tanácsaitokat 's erős segedelmetöket tölem és gyermekeimtől meg nem tagadjátok.“ — Könnyek gördülének sremeibe a' felséges szónoknének, fíjára tekintvén utolsó szavainál; de hirtelen megerősítvén magát, még néhány szavakkal végre hajtá győzedelmét a' jelenvoltak' mélyen megindult szivein. Négyszáz kilenczvenhét magyar, mint

egy varázspálczától illetve, egyszerre rántá ki kardját, 's egyhangulag kiáltá: *Vitam et sanguinem!* (Életünket és vérünket) 's elnémultanak; — mert a' magas lelkesedés csak tettekben gazdag, nem szavakban. *Eszterházy Imre*, az ország' főpapja, hetvennyolcz esztendő öreg, megszakasztá a' nagy jelentésű hallgatást, és eképen fejezé ki a' rendek' érzelmét: „A' szorongatottak szorongatást hallottak ugyan; de noha a' magyar haza több viszontagságok és szenvedések által kimerítetett, rendülhetetlen még a' rendek' hűsége és ragaszkodása, 's el vannak határozva, Felségednek és igazságos jogainak oltalmára 's védelmére mindent, mi tőlök telik, elkövetni. Mi Felségedet ezen országos test' elválaszthatatlan lelkének tekintjük; az Isten, ég és föld előtt bizonyítom örökségi jogainak erős alapu igazságos létét, mellyeket megfoghatatlanul irigy ellenségek igazságtalan követelésekkel ostromolnak. Azért még egyszer kiáltjuk, hogy egyesített erőnk, vagyonunk, vérünk, testünk és életünk elszárvák Felséged' oltalmára.“ — Még ezen nap kineveztetett egy választmány, melly a' nádor *Pálffy János'* elnöksége alatt a' leghatalmasb és gyorsabb segedelemadásnak módját kidolgozza.

September 12-kén 1683 Béceset ostromló *Kara Musztafa* nagyvezér, a' lengyel király *Szobieszky János* és a' lotharingiai herczeg *Károly* által, ki a' császári 's magyar seregeket vezérlé, megveretvén, kénytelenítetik az ostrom' feloldására. Határtalan vala a' győzők zsákmánya; csak kész pénzben több találtatott egy milliónál. A' nagyvezér' pompás sátora 's Mahomed' szentelt zászlója a' lengyel királyé maradt, ki az utóbbi *Innocenz* pápának ajándékozta. A' mindenféle kalandozott török és tatár csapatok által mintegy 84,000 minden koru 's nemű keresztény részint megöletett, részint fogságba vittetett. De a' felszabadítás' napja 20,000 töröknek is lón utolsója.

P O Z S O N Y B A N,

ifj. Schmid Antal' betűjivel és költségén.